

VIII. ea.

2015. április 16.

„Berendezési” tervezetek a török kiűzése után

A kor államelméletének jelentős áramlatai

– természetjogi felfogás

Hugo Grotiusnak (1583–1645) *A háború és béke jogáról* (1625).

a természetjog általános politika-, társadalom- és valláselmélet

német természetjogi szerző: Samuel Pufendorf (1632–1694)

a közjó őrzője az állam, amely nemcsak jogosult, hanem köteles is a társadalmi élet minden területét felügyelete alá vonni.

Államérdek: egységes jogszolgáltatás, népesedési viszonyok felügyelete, az ipar és kereskedelem támogatása, foglalkoztatás, bérek és árak szabályozása, a túlzó fényűzés tiltása, a nevelésügy, az egyházügy állami felügyelete, felekezeti türelem

velünk született kötelességek (*officia connata*) → a nemesi kiváltságokat, előjogokat korlátozza

velünk született jogok (a nép jólétének igénye) → az uralkodót korlátozza

– kameralisztika

Johann Joachim Becher (1635–1682)

Wilhelm von Schröder (1640–1688)

Philipp Wilhelm von Hörnigk (1640–1714)

Államérdek: a népesség szaporodása, a lakosság jóléte, az ipar és kereskedelem fejlesztése, (állami manufaktúrák, bankok, áruraktárak), hatósági árszabályzás, külkereskedelmi társaságok létrehozása

az (abszolút) uralkodó és a nép érdekei egybeesnek

Hörnigk: *Oesterreich über alles, wann es nur will.* → az osztrák gazdaságpolitika legfontosabb kézikönyve a XVIII. században.

A Monarchia országai gazdaságilag egymásra utaltak, kiegészítik egymást, a monarchia gazdasági egységet alkot.

Hörnigk javaslatai:

1. A hazai és külföldi nyersanyagot itthon kell feldolgozni és a munkabért ugyanitt kell kifizetni.
2. Ehhez munkaerőt kell biztosítani.
3. Ami belföldön előállítható, azt nem szabad importálni, s a lakosság elégedjék meg a hazai termékekkel.
4. A szükséges külföldi árukat cserekereskedelem révén kell megszerezni, nem pénz útján.
5. Minden arany- és ezüstbányát tárjanak fel, az aranyat és ezüstöt felhalmozás helyett hozzák forgalomba, és a készárukat exportálják aranyért és ezüstért.
6. Behozatali tilalmat minden posztó-, vászon- és selyemárura, továbbá a francia fényűzési cikkekre, mert másként a belföldi ipar nem születik meg.

1687-es pozsonyi országgyűlés

– a Habsburgok fiági örökösödésének elfogadása, lemondás a királyválasztás jogáról

– az Aranybulla ellenállási záradékának érvénytelenítése

– a sürgető reformok ügyében nem születtek döntések

Reformtervezetek

Kulcsfigura:

Kollonich Lipót

Öt terület köré csoportosítják a tervezetek a teendőket

politica v. politicum

iuridica v. iuri

spiritualia v. ecclesiasticum

cameralia v. oeconomica

militaria

„Udvari bizottság”

1688/1689-ben működött

A főbizottság (Hauptdeputation) tagjai:

elnöke: Ferdinand Dietrichstein herceg, főudvarmester és államminiszter

Franz Ulrich Kinsky, cseh főkancellár

Theodor Heinrich Strattmann gróf, udvari kancellár

Wolfgang Andreas Orsini von Rosenberg, a bécsi Udvari Kamara elnöke

Rüdiger Starhemberg tábornok, a bécsi Haditanács elnöke

Kollonich Lipót

Az albizottság (subkommissio) tagjai:

elnöke: Kollonich Lipót

Franz Joseph Krapff udvari hadi tanácsos, az albizottság jegyzője

Siegfried Breuner, a birodalmi Kamara alelnöke

Friedrich Július Buccellini, császári tanácsos

Karl Maximilian Thurn, császári tanácsos

Christoph von Dorsch, haditanácsos

Johann Georg Hoffmann alsó-ausztriai kormánytanácsos, a Magyar Kancellária tanácsosa

Kari Aichpichl, udvari kamarai tanácsos

eredménye:

Einrichtungswerk des Königreichs Hungarn („A Magyar Királyság berendezésének műve”)

ötszáz kéziratoldali tervezet

Einrichtungswerk des Königreichs Hungarn

A pozsonyi bizottság tervezetét használta a Kollonich Lipót vezetésével üléselő albizottság. Amikor Kollonich érkezik 1689. augusztus 22-én megírta válaszáat a pozsonyi főrendek tervezetére, az albizottság tagjai már több mint egy esztendeje dolgoztak az *Einrichtungswerk des Königreichs Hungarn* című reformjavaslaton.

Iustitiarium, Ecclesiasticum, Politicum, Militare, Camerale

Iustitiarium

Magyar Kancellária újjászervezésének terve

a büntetőjog megújítása

a Tripartitum és Corpus Iuris felülvizsgálata

a büntető perrendtartás korszerűsítése

az ítélmesterek bíraskodásának gyökeres reformja

a nyolcados törvényszékek működésének felülvizsgálata

boszorkányperek eltörlése

a túlzott szigor enyhítése

rendszeres büntetőbíráskodás bevezetése
három egyenlő rangú felsőbíróság terve
budai, a nádor és az esztergomi érsek elnökletével
kassai, az országbíró vezetésével
zágrábi, a horvát bán elnökletével
tőlük csak a királyhoz lehetne fellebbezni
a nemeseknek az igazságszolgáltatási kiváltságainak megszüntetése

Ecclesiasticum

az elszegényedett püspökségek, továbbá a plébánosok és iskolamesterek
jövedelmeinek rendezése
az egyes felekezeteket elismert és eltűrt kategóriába sorolják
elismert: római katolikus (minden téren előnyt élvez), evangélikus, református
eltűrt: görögkeleti, unitárius, zwingliánus, anabaptista, zsidó
uniót szorgalmaz a görögkeletiekkel

Politicum

- általánosságban a közjó megteremtésének módjáról szól
- az ország benépesítése és a hitelügy rendezése
  - az oktatás, az ipar és a kereskedelem reformja (céh és manufaktúra fejlesztés)
az oktatásügy reformjának keretében létrehozandó két új egyetem (Budán és
Kassán), a többi nagyobb városban pedig akadémiák és gimnáziumok
  - a pénz, a súly és a mértékek egységesítése
  - az egészségügy és a szegényügy
  - a tűzrendészet, a sajtócenzúra
  - az ésszerűtlen fényűzés megakadályozása
- a telepesek kapjanak szabad költözködési jogot, valamint három-öt év időtartamra
kapjanak adó- és robotmentességet
- a betelepülők között nemzetiségi és felekezeti alapon nem szabad semmiféle különbséget
tenni, de élvezzenek előnyt a német örökös tartományokból valók
a magyarok kiirtásáról az *Einrichtungswerkben* nem esett szó, a tervezet az
újszerzeményi terület benépesítésénél magyar telepesekkel is számolt, méghozzá
úgy, hogy más nemzetbeli betelepülőkkel együtt, a jobbágysorból felszabadulva ők is
szabad alattvalókká váltak volna
- a telkes jobbágyok robotmunkáját országosan és egységesen kell megállapítani
- a polgári mesterségeket a polgárság számára kell fenntartani, ezektől sem a kamarai tisztek, sem a
hadbiztosok ne fosszák meg őket
- az adózókat védeni kell a kamarai és a katonai hatóságok indokolatlan zaklatásaitól és
zsarolásaitól
- a nemesi birtokot hitelképesse kell tenni
a birtokok pontos számbavétele, nyilvántartása szükséges ehhez

Militare

- a Magyarországon tartózkodó katonaság felmérhetetlenül hatalmas kártételeinek okait
sorolja, és a súlyos helyzet megoldására tesz javaslatokat
- hozzák létre a vármegyei biztosok hálózatát, akik a lakosság érdekeit védik a
katonasággal szemben

- a Főhadbiztosság rendeljen hadbiztosokat a megyékbe, akik a vármegyei biztosokkal együtt ügyelnek az átvonulás és a beszállásolás rendjére
- a lakosságra nehezedő terhek tekintetében az országot a többi tartományokkal egyenrangúan kell kezelni
- a rendszeresen és pontosan készpénzben fizetett zsold
- végvárok ellátására a Magyarországon megajánlott contributiót és az évi 12 nap gratuitus labort kell fordítani
- a végvárokat magyar végvári őrség védje

kisebb folyami hajóhad létrehozását is javasolta az albizottság.

Camerale

a korona jövedelmeit veszik sorra

Magyarországon béke idején is a rendes kiadások félmillió német forintra rúgnak, ám a kincstárba csak 30 000 – 60 000 forint folyik be

mi legyen a visszaszerzett területeken lévő birtokokkal?

– az egyházi birtokokat vissza kell szolgáltatni

– a világiaknak: igazolni kell, fegyverválságot (*ius armorum*) kell fizetnie, és hűséget kell esküdni az uralkodónak

a nem igazolt tulajdonjogú birtokokat el kell adni a többet ígérőnek

a portai adózás rendszerén lényegileg nem változtatna a javaslat

a portákra kirovandó adó mértékét ausztriai mintára javasolták meghatározni

a nemesi uradalmakat is megadóztatnák ausztriai minta alapján

az adómegajánlás ne csak egy évre szóljon, hanem örökös legyen

a katonaság ne úgy bánjék Magyarországgal, mint ellenséges területtel

további jövedelemforrások: a harmincad, bányaregálék (só, salétrom, fém), postaforgalomból származó jövedelmek. A jövedelem- vagy másként fogyasztási adó (*accisa*) újbóli bevezetését javasolták. A bor, sör, pálinka, búza, hús és élőállatok eladása után kellene fizetni. Esterházy Pál nádor is az *accisát* tekintette a magyar király egyik fő jövedelmi forrásának, sőt ő a sóeladást is megadóztatná.

Az *Einrichtungswerk* értékelése és megvalósulása

1. Nem vált hivatalos kormányprogrammá, a főbizottság tagjainak nem nyerte el maradéktalanul a tetszését.

leginkább a hadbiztosok feje, Antonio Caraffa tábornok tiltakozott

Kollonich súlyos vitába bocsátkozott a tábornokkal, keményen ostromozta a katonaság túlkapásait

2. Kollonich Lipót saját kezébe próbálta venni a végrehajtást:

három intézkedése

– telepéseket hívott külföldről és a Királyi Magyarországról a török uralom alól felszabadított területekre

– értesítette a vármegyéket, hogy az újszerzeményi területek egy részét nyilvános árverésen áruba bocsátják, jelentkezzenek az érdeklődők

- felszólította a megyéket, hogy jelentsék az 1683 óta kifizetett hadiadót és az elkövetett katonai rablások adatait, hogy Caraffa ellen felhasználhassa azokat

A magyar rendek és a bécsi miniszterek egyként tiltakoztak Kollonich túlkapása miatt.

3. A Rajna menti francia háború, amely 1688 ősztől kétfrontos küzdelemre kényszerítette az összetett monarchiát a reformok szükségességét háttérbe szorította.

Megvalósulás

– 1690. augusztusában megjelent egyik királyi rendelet a Magyar Kancellária átszervezéséről szószerint követte a tervezetben foglalt javaslatokat: az új MK testületi hivatallá alakult át, amely a birodalom központi kormányserveiben hozott döntéseket továbbította.

– A vallásügyi fejezetbe foglaltak nagyjából teljesültek.

– Törvény nem született róla, de a betelepítések a telepések kedvezményeit az *Einrichtungswerk*be foglalt javaslatok szerint állapították meg.

– A betelepítési ügyek intézésével és a visszafoglalt területek (neoacquisita) értékesítésével a Kollonich Lipót által vezetett *Neoaquistica Commissió*t bízták meg.

Számos további javaslat majd a szatmári békekötés után válhat valóra.

Értékelése

- Kollonichék lényeges pontokon észrevették a török korszakból kilépő ország elmaradottságát, s a bajokon komolyan segíteni akartak
- Magyarország anyagi jólétének emelését fontosnak tartották
- javaslatait a fennálló alkotmányos keretek elfogadása és fenntartása mellett, a közjólét emelésének az igyekezete, továbbá a társadalom szegény rétegeinek a helyzetén való segítség szándéka hatotta át.
- mérsékelt abszolutizmus jellemzi

Egy tervezet, amely a fennállóhoz képest tartalmilag nagyobb részben annyi előremutató és üdvös újítást tartalmaz, nem lehet káros egy nemzetre, néhány valóban problematikus tétele miatt.

(Benczédi László)

„Nádori tervezet”

Kollonich az 1687-88-as országgyűlés befejezése után azonnal véleményt kért az új berendezés kérdésében magyar, illetve magyarországi tisztségviselőktől.

- Esterházy Pál nádor
- Széchényi György esztergomi érsek
- Orbán István személynök
- Szenthe Bálint alnádor
- Antonio Caraffa magyarországi főhadbiztos

Esterházy Pál saját kezűleg írta le 1688 tavaszán javaslatait.

érdemben csak a közigazgatás és az igazságszolgáltatás reformjával, az ország védelmének átszervezésével foglalkozik

A közigazgatás és az igazságszolgáltatás reformja

- a nádori jogkör kibővítését szorgalmazza
- új magyar központi kormányshék (gubernium / tribunál) létrehozását javasolta
- elnöke a nádor, tagjai két püspök, két világi országnagy, a Haditanács egyik tagja, a Magyar Kamara elnöke vagy alelnöke, a Királyi Tábla prelátusa és bárója, a királyi személynök és két titkár
- Corpus Iuris felülvizsgálata
- osztrák és cseh átalakítandó a Magyar Kancellária

Katonai ügyek

- hat főkapitányság megszüntetése és újak szervezése
- 12 000 magyar és 12 000 német és horvát katonát javasol a védelemre
- a végvári katonaság évi fizetését Magyarország, Horvátország, Szlavónia és a kapcsolt részek biztosítanák
- a visszafoglalt területek újra régi birtokosaik, a magyar nemesek tulajdonába kerülének

„Pozsonyi bizottság”

1688. őszén ült össze I. Lipót utasítására Esterházy Pál és Széchenyi György vezetésével Esterházy Pál az egyes kérdéskörök megvitatására albizottságokat hozott létre

Tervezetük: *Magyar Einrichtungswerk*

a nádor személyes felterjesztését vette alapul

a rendek állásfoglalását tükrözi

az ország Mohács előtti állapotának minél gyorsabb visszaállítása

kiegészítve a hasznos és kívánatos osztrák és cseh intézmények átvételével

a nádori tervezetnél erőteljesebb hangnem

az örökös királyság elismerése, az ellenállási jog eltörlése fejében jutalmat várnak a magyar rendek

országházat (*domus regni*) kértek, ahol elhelyezhetnék az ország iratait, s ahol az ország kincstárnoka és más tisztségviselők berendezhetnék hivatalukat

a nádori felterjesztéssel ellentétben elégedettek a hazai törvényekkel, a peres eljárások rendjével

a nemesi kiváltságok védelmét a rendek az ország kormányzása alapelvének tekintették tiltakoztak a pénzért megszerezhető címereslevelek ellen, amelyeket a kereskedők azért vásárolnak meg, hogy adó- és vámmentességhez jussanak

az egész országra kiterjedő egységes mértékrendszert kívántak

de a kereskedelem szabadságát nem a polgárság, hanem a nemesség számára kéri

Kollonich Lipót elutasította a rendi javaslatát. Többszörös levélváltás.